

Agnieszka PIÓRECKA*

STEFAN UROŠ II MILUTIN – DZIAŁALNOŚĆ FUNDACYJNA SERBSKIEGO KRÓLA

„Teraz jednak – jak już powiedziałem – musimy podążyć ku tematowi budowli wzniesionych przez naszego cesarza, tak by nie zdarzyło się w przyszłości, iż ci, którzy je ujrzą, zwątpią ze względu na ich olbrzymią liczbę i rozmiary, że naprawdę są dziełem jednego człowieka. [...]. Trzeba, gdy wszczyną się Dzieło, dbać – jak mówi stare przysłowie – by z dała blask od jego bił oblicza”¹.

Te słowa Prokopiusza z Cezarei zawarte w jego traktacie *O budowlach*, a odnoszące się do cesarza Justyniana I, równie dobrze mogą charakteryzować bogatą działalność Stefana Uroša II Milutina. Biograf serbskiego króla, Arcybiskup Danilo II, podaje w swoim dziele, że około piętnastu kościołów i budynków klasztornych zostało wzniesionych pod auspicjami Stefana Uroša II. Powstały one na terenie Serbii, w Konstantynopolu, Tesalonice, na Świętej Górze Atos, w Jerozolimie oraz na Półwyspie Synaj². Tak samo jak cesarz bizantyński, tak i król serbski nie zawsze fundował nowe obiekty. Czasem, jak to miało miejsce w przypadku kościoła w Staro Nagoričino, jedynie podnosił je z ruin. Być może właśnie takiemu podejściu zawdzięczamy architektoniczną różnorodność jego fundacji.

1. Król Stefan Uroš II Milutin – wprowadzenie. Stefan Uroš II Milutin był synem króla Stefana Uroša I i królowej Heleny d’Anjou oraz młodszym bratem króla Dragutina. Wstąpił na tron w roku 1282, gdy jego starszy brat w wyniku upadku z konia złamał nogę i przez serbski *sabor* został zmuszony do abdykacji, zachowując dla siebie jedynie tereny na północy państwa. Pierwszą żoną Milutina była córka Jana I Dukasa z Tesalii³. Podczas kampanii roku 1282 i 1283 Milutin podbił północną Macedonię wraz ze Skopje

* Mgr Agnieszka Piórecka – doktorantka na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego; e-mail: aga@eco-invest.pl.

¹ Procopius Caesariensis, *De aedificiis* I 1, 17. 19, ed. G. Wirth, w: Procopius, *Opera omnia*, vol. 4, Lipsiae 1964, 8, w. 3-7 i 10-11, tłum. P.Ł. Grotowski: Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*, Biblioteka Antyczna, Warszawa 2006, 82-83.

² Por. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, ed. Ј. Мирковић, Београд 1935, 98-114.

³ Por. J.S. Allen, *Stefan Uroš II Milutin*, ODB III 1949.

oraz Dyrrachion. Jednak dopiero małżeństwo z córką cesarza bizantyńskiego Andronika II Paleologa, Symonidą, w 1299 r., pozwoliło na formalne przyłączenie tych terenów do Serbii. Bizantyńska księżniczka została czwartą żoną króla, wnosząc wspomniane posiadłości w wianie. Mariaż ten miał swoje następstwa. Przybycie na dwór młodej królowej wraz z licznym greckim dworem, a także przyłączenie miast Macedonii, greckich pod względem języka i zwyczajów, wywołało przewrót obyczajowy nie tylko na dworze króla, ale także w całym państwie. W serbskich dokumentach zaczęły pojawiać się greckie terminy określające tytuły urzędników oraz poszczególne podatki. Dwór królewski został zorganizowany na wzór dworu z Konstantynopola, zaś dzięki dochodom z kopalń Milutin mógł prowadzić rozległą działalność budowlaną⁴.

2. Najważniejsze fundacje królewskie. Najstarszą fundacją Stefana Uroša II Milutina jest monaster w **Arilje** (il. 1 i 2)⁵. Ufundował on ten klasztor razem ze swoim bratem, ówczesnym królem, Dragutinem (il. 3), który abdykował w 1282 r., przekazując tron młodszemu bratu. Zarówno klasztor jak i kościół pod wezwaniem św. Ahilije (Hagios Achileios – święty pochodzący z Larisy, którego relikwie za panowania bułgarskiego cara Samuela, pod koniec X w., zostały przeniesione do Prespy) były wznoszone prawdopodobnie w latach 90. XIII w. Wskazuje na to zespół dekoracji malarskich zdobiących kościół i datowanych bezspornie na rok 1296. Kompleks powstał w miejscu, którego historia sięga jeszcze okresu panowania rzymskiego. Duży kościół w typie bazyliki, znajdował się w tym miejscu jeszcze w V i VI w. Sawa, pierwszy serbski arcybiskup, ok. 1220 r. umieścił tu swą stolicę biskupią. Kompleks ten ma nieregularny, wydłużony, owalny kształt i nawiązuje do rozwiązań o wiek wcześniejszego monasteru w Studenicy. Zachowało się kilka z jego zabudowań, m.in. wysoka wieża. Sam kościół ma również kształt wydłużony, a ponad centralną jego częścią wznosi się kopuła, wsparta na ścianach. Jest ona typowym reprezentantem XIII-wiecznej serbskiej architektury sakralnej. Sanktuarium zamknięte zostało pojedynczą apsydą i choć w planie dostrzec można ramiona transeptu (il. 2), to całość z zewnątrz przypomina swoją formą bazylikę⁶. W trakcie prac konserwatorskich odkryto, że ściany zewnętrzne zostały otynkowane i pomalowane w sposób przypominający bizantyński (rzymski) *opus reticulatum*⁷.

Jeden z najważniejszych serbskich monasterów, monaster **Hilandar** (il. 4 i 5) na Świętej Górze Atos, był hojnie wspomagany przez Milutina. Dokładna data budowy nowego katolikonu, ufundowanego przez króla, nie jest znana.

⁴ Por. W. Felczak – T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, 113-115.

⁵ Por. M. Чанак-Медић, *Свети Ахилије у Арилју, Историја, архитектура и просторни склоп манастира*, Београд 2002, 85.

⁶ Por. S. Čurčić, *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, New Haven 2010, 656-657.

⁷ Por. Чанак-Медић, *Свети Ахилије у Арилју*, s. 198.

Badacze wskazują na dwa możliwe przedziały czasowe: albo były to lata 1300-1303 albo 1306-1311. Plan kościoła reprezentuje typ krzyża wpisanego w kwadrat (il. 5). Jego część centralna od północy i południa jest zamknięta półkolistymi apsydami i wpisuje się w schemat trójkonchowych kościołów atońskich⁸. Były one przeznaczone dla dużych wspólnot monastycznych. Konchy północna i południowa miały swój „udział” w długich nabożeństwach, podczas których teksty liturgiczne były czytane oraz śpiewane przez znajdujących się w nich mnichów. Dzięki temu przestrzeń pod kopułą w całości przeznaczona była dla czynności liturgicznych. Mnisi znajdujący się w konchach nie przeszkadzali również procesjom przechodzącym przez środkową część nawy. Konchy miały także pozytywny wpływ na jakość akustyki⁹. Część centralna została wyznaczona przez cztery marmurowe, wolnostojące kolumny, podtrzymujące znacznych rozmiarów kopułę rozczłonkowaną na dwanaście części. Znajduje to swoje analogie w XI- i XII-wiecznych świątyniach Konstantynopola. Na tej samej zasadzie została wykonana kopuła w kościele pod wezwaniem *Bogorodicy* monasteru w Studenicy. Ten typ kopuły nie pojawia się już jednak w budowlach z XIV w. Można stąd wysnuć wniosek, że budowniczy świątyni przybył na Atos prawdopodobnie z Nicei, gdzie to rozwiązanie, powszechnie stosowane w Konstantynopolu przed 1204 r., w Nicei trwało nadal w XIII w. Niestety nie posiadamy źródeł pisanych mogących potwierdzić tę teorię. Elementem, który bezsprzecznie świadczy o XIV-wiecznej konstrukcji kościoła, są bliźniacze kopuły narteksu. Jest to cecha funkcjonalnie i formalnie należąca do tego okresu¹⁰.

Bogorodica Ljeviška (il. 6, 7, 9 i 10) w Prizreniu jest kolejnym kościołem ufundowanym przez Stefana Uroša II. Pierwotnie w miejscu kościoła Milutina znajdowała się trzynawowa bazylika, odnowiona przez Bazylego II po pokonaniu Bułgarów. Posiadała ona proporcje typowe dla bazylik wczesnochrześcijańskich, czyli z okresu w którym została wzniesiona¹¹. Kościół Milutina jest niezwykle z kilku powodów. Jest także jedyną serbską średniowieczną katedrą, która przetrwała do naszych czasów. Jej budowa trwała od 1306 do 1309 r. Jest to pierwszy z trzech kościołów pięciokopułowych wzniesionych na zlecenie króla. Prace nad jego konstrukcją powierzono budowniczym z Epiru. Jak zauważa Slobodan Ćurčić, było to całkowicie logiczne posunięcie, gdyż Prizren zlokalizowany jest przy głównej drodze łączącej wewnątrz Półwyspu z wybrzeżem Adriatyku i stanowi swoistą „opozycję” w stosunku do Skopje, które było związane z wybrzeżem Morza Egejskiego, w szczególności z Tesaloniką. Plan świątyni (il. 7) nie koresponduje z jej kształtem zewnętrznym, jest to bowiem kościół krzyżowo-kopułowy na rzucie nieco wydłużonego prostokąta, otoczony U-kształtnym obejściem. Schemat kościoła krzyżowo-kopułowego

⁸ Por. Ćurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 654-655.

⁹ Por. *Hilandar monastery*, ed. G. Subotić, transl. R. Popović, Belgrade 1998, 145-148.

¹⁰ Por. Ćurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 654-655.

¹¹ Por. tamże, s. 397.

możemy zaobserwować na przykładzie kościoła Panagia Parigoritissa w Arcie (il. 8). Kompozycja wschodniej elewacji świątyni Milutina, technika budowlana oraz różne detale, świadczą bez wątpienia o pobycie w Prizreniu epirockiego mistrza budowlanego wysokiej klasy. Warte odnotowania są także elementy ceramiczne użyte do dekoracji elewacji (il. 9). Dominującym elementem fasady jest znajdująca się na jej osi wysoka dzwonnica (il. 10)¹².

Od momentu ślubu z Symonidą, Milutin zaczął postrzegać się jako równy cesarzowi Bizancjum. Rozpoczął swoistą „bizantynizację” Serbii także w dziedzinie architektury, budując w stylu bizantyńskim i zatrudniając najlepszych mistrzów budowlanych z cesarstwa. Praktycznie nic nie wiadomo na temat kompleksu monastycznego z kościołem pod wezwaniem św. Jerzego w **Staro Nagoričino** (il. 11 i 12). Świątynia powstała pod auspicjami Milutina w latach 1312-1313 i jest jednym z ważniejszych obiektów sakralnych, wzniesionych na polecenie ambitnego króla. Tak jak miało to miejsce w przypadku *Bogorodicy Ljeviškej*, tak i tutaj kościół wzniesiono na pozostałościach wcześniejszej budowli. W tym jednak przypadku relikty wcześniejszego obiektu są dużo bardziej widoczne, sięgają bowiem wysokości kilku metrów. Wykorzystano ten sam schemat budowli, czyli kościół krzyżowo-kopułowy na planie nieco wydłużonego prostokąta, co naturalnie wynikało z wykorzystania planu poprzedniej budowli. Również w kościele św. Jerzego związki ze sztuką Epiru są bardzo wyraźne. Jest wysoce prawdopodobne, jak zauważa S. Ćurčić, że ten sam mistrz budowlany, którego zatrudniono przy budowie w Prizreniu, udając się do Skopje „chwilowo” zatrzymał się w Staro Nagoričino w 1312 roku¹³.

Kościół pod wezwaniem świętych Joachima i Anny, znany także jako **Cerkiew Królewska** (il. 13 i 14) w kompleksie monasteru w Studenicy został wzniesiony na polecenie Milutina w latach 1313-1314. Usytuowany jest tuż obok najważniejszego serbskiego kościoła pod wezwaniem *Bogorodicy*, w którym znajdują się relikwie założyciela dynastii Nemaniczków i pierwszego narodowego świętego. Cerkiew Królewska dedykowana jest przodkom Chrystusa. Milutinowi przyświecała idea swoistego powiązania przodków Chrystusa z jego własnym przodkiem – założycielem dynastii, uzurpował sobie w ten sposób prawo, do bizantyńskiej idei, w której wzorowanie się na królestwie niebieskim należało wyłącznie do przywilejów należnych Cesarstwu Bizantyńskiemu¹⁴. Inskrypcja wryta w kamieniu poniżej dachu brzmi:

„W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Ja, sługa Boży, Stefan Uroš, prawnuk władcy Symeona oraz wnuk króla Stefana Pierwo-Ukoronowanego, syn wielkiego króla Uroša oraz król wszystkich Serbów i nadmorskich ziem, wybudowałem ten kościół w imię świętych i sprawiedliwych przodków Chrystusa, Joachima i Anny, w roku 1314, 12 indykcji, i wydałem przywilej

¹² Por. tamże, s. 645-648.

¹³ Por. tamże, s. 663-664.

¹⁴ Por. tamże, s. 666-667.

zatwierdzający ten kościół. Niech będzie przeklęty przez Boga i przeze mnie, ten który to zmieni. Amen.

Kościół został zbudowany dzięki pracy archimandryty i hegumena Jovana¹⁵.

Świątynia zbudowana została na planie mocno zredukowanego krzyża przykrytego kopułą (il. 14). Ściany zewnętrzne zostały otynkowane.

Monaster **Banjska** (il. 15 i 16) położony koło Kosowskiej Mitrowicy, został wzniesiony przez Milutina w latach 1312-1316. Podobnie jak w przypadku Arilje, również ten kompleks usytuowano prawdopodobnie na pozostałościach rzymskich. Katolikon został wybudowany z przeznaczeniem na mauzoleum króla. Dokument fundacyjny został podpisany przez króla, jego matkę, królową Helenę, jego brata Dragutina oraz arcybiskupa Sawę III. Zawiera on kilka istotnych zapisów dotyczących budynków klasztornych, których budowę powierzono Danilowi (późniejszy arcybiskup Danilo II i biograf króla), zausznikowi króla oraz hegumenowi monasteru Hilandar. Opuścił on Górę Atos i powrócił do Serbii, aby nadzorować realizację królewskiej fundacji. Co prawda teren klasztoru nie został jeszcze w całości przebadany, jednakże można już dziś stwierdzić, że obszar monasteru miał kształt owalny i że był on ogrodzony murem. Była to typowa praktyka w planowaniu monasterów w XIII w. Od strony zachodniej zlokalizowane było główne wejście w formie monumentalnej bramy, duży refektarz oraz masywna wieża, porównywalna wielkością z „Wieżą króla Milutina” znajdującą się nieopodal Hilandaru. W pozostałościach refektarza, znaleziono ślady dekoracji marmurowych oraz mozaikowych. Ta ostatnia technika w zasadzie była nieznana w średniowiecznej Serbii. Katolikon monasteru Banjska nosił wezwanie św. Stefana (*Sv. Stefan*), patrona dynastii Nemaniczów¹⁶. Arcybiskup Danilo II w swojej biografii podaje, że kościół był budowany „na podobieństwo Studenicy”¹⁷. Ten sam wpis pojawił się także w odniesieniu do katolikonu monasteru Dečani¹⁸. S. Ćurčić zauważa, iż pewne zaskoczenie musi wywoływać fakt, że ten XIII-wieczny kościół został zbudowany w stylu romańskim, szczególnie jeśli weźmiemy pod uwagę kontekst historyczny i programową kulturalną „bizantynizację”, mającą miejsce po ślubie Milutina z córką bizantyńskiego cesarza Andronika II, księżniczką Symonidą. Być może decyzja króla o budowie kościoła w stylu romańskim miała podłoże głęboko osobiste, czyli innymi słowy była ustępstwem poczynionym na prośbę matki, urodzonej na Zachodzie królowej Heleny oraz brata Dragutina¹⁹. Jednakże Milika Čanak-Medić proponuje inne

¹⁵ M. Šakota, *Studenica monastery*, Monographs 11, Belgrade 1986, 35, tłum. własne.

¹⁶ Por. Ćurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 657.

¹⁷ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, s. 114.

¹⁸ Por. M. Čanak-Medić, *Baњski храм и црква Вазнесења Христовог у Дечанима. Сродности и заједнички узори в: Манастир Бањска и доба краља Милутина*, Ниш 2007, 99-104.

¹⁹ Por. Ćurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 657.

wyjaśnienie. Biorąc pod uwagę fakt, że budowany na podobieństwo Studenicy był nie tylko kościół św. Stefana, ale także katolikon monasteru Dečani, pełniący również funkcję mauzoleum królewskiego, nasuwa się wniosek, że w tym przypadku mogło chodzić o swego rodzaju architektoniczną zgodność ideową. W tym czasie funkcjonował bowiem program gloryfikacji „świętej” dynastii, wprowadzany w życie za pośrednictwem idei paralelnej formy mauzoleum dynastycznego²⁰. Biorąc pod uwagę styl oraz jakość kamieniarki, możemy z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że rzemieślnicy zatrudnieni przy budowie kościoła św. Stefana pochodzili z Dubrownika. Zewnętrzna okładzina kamienna w trzech kolorach jest unikalnym rozwiązaniem. Kościół jest jednonawowy (il. 16) z centralnie umieszczoną kopułą, wspartą na ścianach, z wyraźnie zaznaczonymi, również w szacie zewnętrznej, ramionami transeptu. Sanktuarium zamknięte zostało półkolistą apsydą (także widoczną w kształcie zewnętrznym). Narteks flankowany jest przez dwie masywne dzwonnice. Tego typu przestarzałe rozwiązanie znajdujemy również we wcześniejszych, XII-wiecznych kościołach Sv. Nikola w Kuršumlji (il. 17) oraz Đurđevi Stupovi koło Nowego Pazaru (il. 18). Świątynia ta pełniła funkcję królewskiego mauzoleum, jednak żaden z grobowców nie przetrwał²¹.

Niekwestionowanie najwspanialszą budowlą objętą patronatem przez Stefana Uroša II jest kościół pod wezwaniem Zwiastowania Matki Boskiej (później przemianowany na świątynię Zaśnięcia Matki Boskiej) w kompleksie monasteru w **Gračanicy** (il. 19 i 20). Ten niezwykle budynek powstał jako katolikon tego ważnego klasztoru. Nie znamy daty wybudowania świątyni ani też imienia jej budowniczego. Tylko na dekoracji malarskiej zachodniej ściany południowej kaplicy kościoła zachowała się data: 1321. Gračanica stanowi kwintesencję architektury późnobizantyńskiej. Ucieleśnia najbardziej wyrafinowane aspekty ówczesnego projektowania kościołów. Omawiana tu świątynia została wybudowana na planie krzyża wpisanego w kwadrat (il. 20). Posiada ona pięć kopuł: centralną i cztery rozlokowane pomiędzy ramionami krzyża, przez co jawi się jako świątynia idealna znacznie bardziej niż kościoły Tesaloniki takie jak Hagia Aikaterine i świętych Apostołów. Kościół w Gračanicy stanowi bowiem kompozycyjną całość i jest przykładem symetrii i monumentalności, których to cech próżno szukać w kościołach tesalonickich. Ściany zewnętrzne zostały wykonane w technice *cloisonné*, co jest rozwiązaniem starszym i bardziej konserwatywnym, niż te wykorzystane przy budowie świątyń w Prizreniu i Staro Nagoričino. Na tej podstawie możemy wnioskować, że mistrz zatrudniony przy tej budowie posiadał inne wykształcenie i doświadczenie niż ten pracujący przy poprzednich dwóch kościołach pięciokopułowych. Kopuły świątyni nawiązują bowiem do rozwiązań stosowanych w kościołach Tesaloniki. To właśnie tam budowniczy lub budowniczkowie tego

²⁰ Por. Чанак-Медић, *Бањски храм и црква Вазнесења Христовог у Дечанима*, s. 99-104.

²¹ Por. Ćurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 657.

kościół musieli zdobyć wieloletnie, bogate doświadczenie, jednak bardzo trudne do określenia jest miejsce jego, bądź ich pochodzenia²².

Wśród obiektów fundowanych lub restaurowanych pod protektoratem Milutina znajdują się m.in.:

- kościół katedralny Teotokos Tricheiroussa (Trójreka Dziewica)²³, wybudowany w XI w. przez Bizantyńczyków i odrestaurowany przez Milutina;
- kościół świętych Konstantyna i Heleny w Skopje (fundacja króla);
- kościół św. Jana Chrzciciela poniżej fortecy w Skopje (fundacja króla);
- kościół św. Niketasa opodal Čučer-Banjani (fundacja króla)²⁴;
- monaster św. Michała Archanioła w Jerozolimie (fundacja króla);
- Kral Xenon (szpital) w Konstantynopolu w miejscu zwanym Prodrum (fundacja króla)²⁵;
- Kościoły św. Mikołaja biskupa oraz Męczennika Grzegorza w Tesalonice (fundacja króla)²⁶;
- monaster Petra w Konstantynopolu, odrestaurowany przez Milutina.

***

Na zakończenie chciałabym zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt związany z działalnością fundacyjną Milutina. Otóż wzrostowi potęgi Serbii oraz ekonomicznej *prosperity* towarzyszył rozwój i wzmocnienie pozycji arystokracji ziemiańskiej. Ta nowa, zamożna grupa społeczna czerpała wzorce mecenatu z Bizancjum. Niespodzianką jest, że pierwszy przypadek prywatnej fundacji kościoła w Serbii miał miejsce dopiero za panowania króla Milutina, co należy najprawdopodobniej przypisać chęci naśladowania władcy²⁷.

Jak można zauważyć, różnorodność rozwiązań architektonicznych stosowanych w świątyniach powstałych pod auspicjami Stefana Uroša II Milutina jest imponująca. Przyczyn tego stanu rzeczy można szukać zarówno w podbojach króla (np. wpływy architektury epirockiej), jak i w mariażu z Bizancjum (architektura późnobizantyńska). Król czerpał jednak również z dorobku swoich wielkich poprzedników, a także odwoływał się do wzorów sztuki zachodniej (np. monaster w Studenicy, Kuršumlji czy Đurđevi Stupovi). Mecenat królewski w dziedzinie architektury stał się z kolei źródłem inspiracji dla mecenatu serbskich możnowładców. Z całą pewnością w aspekcie patronatu artystycznego można uznać Stefana Uroša II Milutina za jednego z najwybitniejszych władców Serbii.

²² Por. tamże, s. 664-666.

²³ Por. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, s. 104.

²⁴ Por. Čurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 636.

²⁵ Por. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, s. 101.

²⁶ Por. tamże, s. 102.

²⁷ Por. Čurčić, *Architecture in the Balkans*, s. 667.

STEFAN UROŠ II MILUTIN – FOUNDATION ACTIVITY
OF THE SERBIAN KING

(Summary)

Biographer of Stefan Uroš II Milutin, Archbishop Danilo II, states in his book that about fifteen churches and monastery buildings, were erected under the auspices of the Serbian king. They were created in Serbia, Constantinople, Thessalonica, Athos, Jerusalem and Sinai. Similarly, as byzantine Emperor, the Serbian king not always founded new objects. Occasionally, as it was in the case of the church in Staro Nagoričino, he only resurrected run-down buildings. Probably, as the result of this activity there is such an architectural variety of his foundations. Since the moment of his marriage to the daughter of the Byzantine Emperor, Andronikos II Palaiologos, Simonis in 1299, started the specific spread of byzantine domination in Serbia, also in architecture. Erecting buildings in byzantine style, the king employed master builders from the area of Empire. In the case of churches in Prizren (Bogorodica Ljeviška) and in Staro Nagoričino, we can observe influence of Epirus architecture.

Key words: Stefan Uroš II Milutin, Serbian architecture, Danilo II, Arilje, Hilandar, Bogorodica Ljeviška, Staro Nagoričino, Studenica, King's Church, Gračanica, late Byzantine architecture, Epirus architecture.

Słowa kluczowe: Stefan Uroš II Milutin, architektura serbska, Danilo II, Arilje, Hilandar, Bogorodica Ljeviška, Staro Nagoričino, Studenica, Cerkiew Królewska, Gračanica, architektura późnobyzantyńska, architektura epirocka.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De aedificiis*, ed. G. Wirth, w: Procopius, *Opera omnia*, vol. 4, Lipsiae 1964, tłum. P.Ł. Grotowski: Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*, Biblioteka Antyczna, Warszawa 2006.
- АРХИЕПИСКОП ДАНИЛО, *Животи краљева и архиепископа српских*, ed. Л. Мирковић, Београд 1935.

Оpracowania

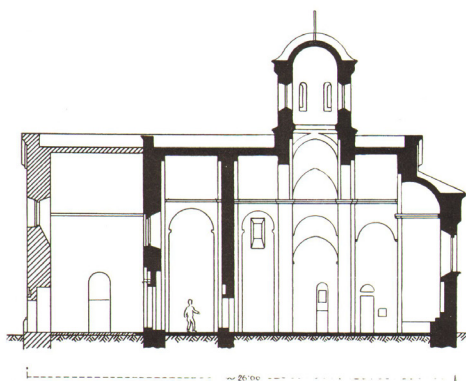
- ALLEN J.S., *Stefan Uroš II Milutin*, ODB III 1949.
- ЧАНАК-МЕДИЋ М., *Бањски храм и црква Вазнесења Христовог у Дечанима. Сродности и заједнички узори* w: *Манастир Бањска и доба краља Милутина*, Ниш 2007.
- ЧАНАК-МЕДИЋ М., *Свети Ахилије у Арлију, Историја, архитектура и просторни склоп манастира*, Београд 2002.
- ЋURČIĆ S., *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, New Haven 2010.
- FELCZAK W. – WASILEWSKI T., *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985.
- Hilandar monastery*, ed. G. Subotić, transl. R. Popović, Belgrade 1998.
- ŠAKOTA M., *Studenica monastery*, Monographs 11, Belgrade 1986.

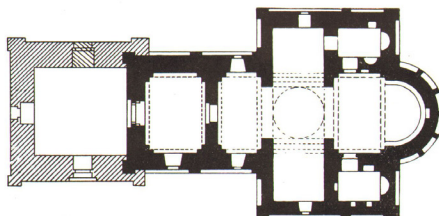
ANEKS

Il. 1. Monaster w Arilje – fot. autor.

Сл. 134 — ПЛАН
ЦРКВЕ У АРИЉУ.

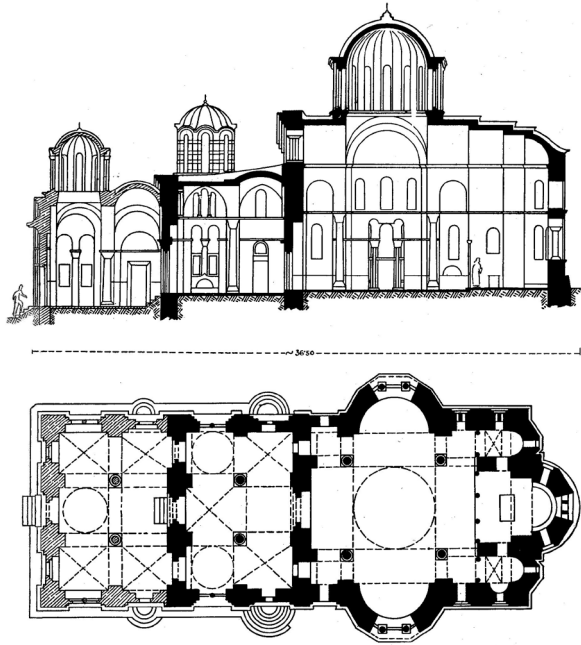
Il. 2. Monaster w Arilje – plan (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevekovnoj Srbiji*, Beograd 1953, 113).

Il. 3. Arilje – fundatorzy – król Dragutin oraz Stefan Uroš II Milutin – fot. autor.

Il. 4. Katolikon monasteru Hilandar – fot.: www.slovo-asco.cl.bas.bg.

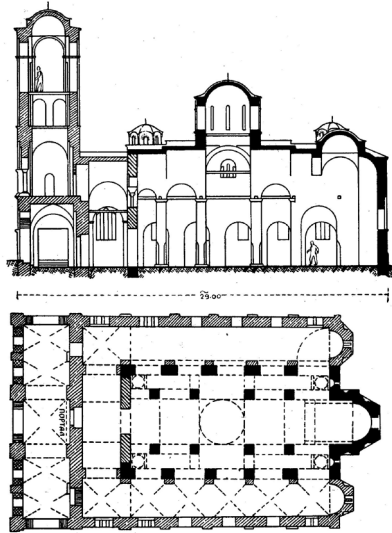
Сл. 300 — ПЛАН ЦРКВЕ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА НА СВЕТОЈ ГОРИ.

Ил. 5. Monaster Hilandar – katolikon – plan (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevekovnoj Srbiji*, Beograd 1953, 209).

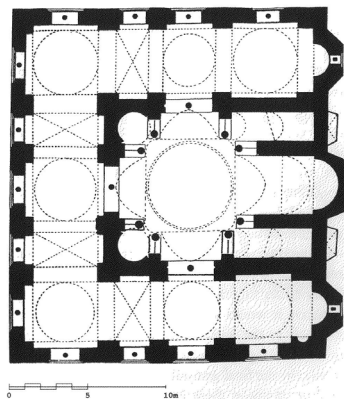
Ил. 6. Bogorodica Ljeviška w Prizreniu – fot. autor.

СЛ. 18 — ДОДЕ: ПЛАН ЦРКВЕ БОГОРОДИЦЕ „ЛЈЕВИШКЕ“ У ПРИЗРЕНУ. ИДЕЈА ПРАВЕЊА РАДНОПРЕМНО ЈЕ ОБИЛАНА НА СТАРИМ ТЕМЕЉИМА. ЦРНОМ БОЈОМ ИСТАКНУТ ЈЕ СРЕДЊИ ДЕО ЦРКВЕ У ОБЛИКУ УИНСАНОГ КРСТА СА КЕТ КУВЕТА (ПО СЛ. ИМЕНАКОВИЋ).

Il. 7. Bogorodica Ljeviška w Prizreniu – plan (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevekovnoj Srbiji*, Beograd 1953, 169).

649 Arta, Parēgorētissa: plan, gallery level

Il. 8. Kościół Panagia Parigoritissa w Arcie – plan (Slobodan Ćurčić, *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, Yale 2010, 567).

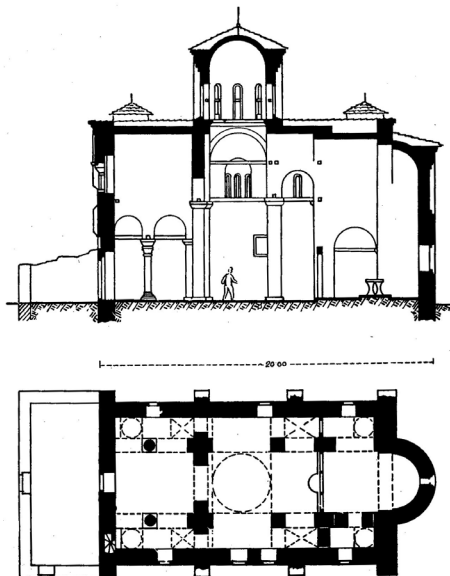
Il. 9. Bogorodica Ljeviška w Prizreniu – detale ceramiczne – fot. autor.

Il. 10. Bogorodica Ljeviška w Prizreniu – fasada – fot. autor.

Il. 11. Kościół w Staro Nagoričino – fot. autor.

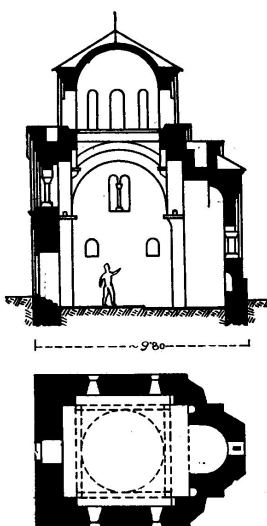

Сл. 26 — ГОРЕ, ЛЕВО: ПЛАН ЦРКВЕ
МАНАСТИРА СВ. ТРОЈА У СТАРОМЕ
НАГОРИЧИНУ (ПО Ж. Т.).

Il. 12. Kościół w Staro Nagoričino (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjeevropskoj Srbiji*, Beograd 1953, 192).

Il. 13. Cerkiew Królewska w monasterze w Studenicy – fot. autor.

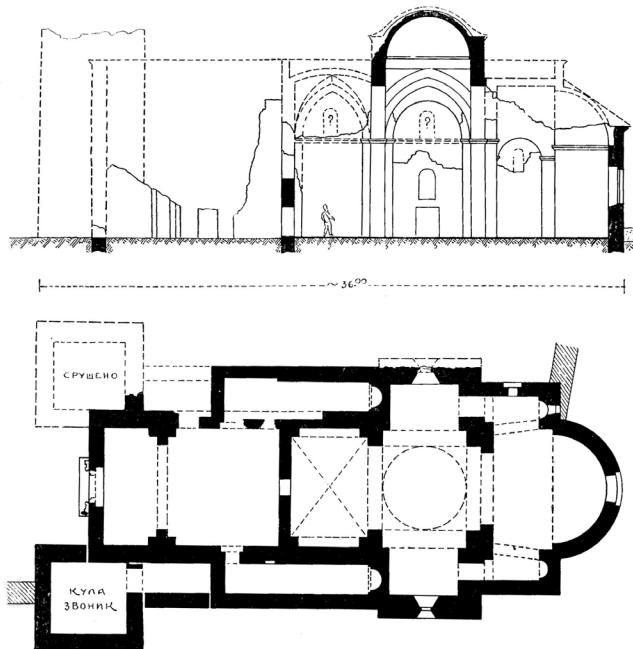

СЛ. 223 — ПЛАН КРАЉЕВЕ
ЦРКВЕ У СТУДЕНИЦИ.

Il. 14. Cerkiew Królewska w monasterze w Studenicy (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevekovnoj Srbiji*, Beograd 1953, 170).

П. 15. Monaster Banjska koło Kosowskiej Mitrowicy – fot. autor.

СЛ. 147 ГОРЕ: ПЛАН ЦРКВЕ МАНАСТИРА БАЊСКЕ. (ПО Љ. В.).

П. 16. Monaster Banjska koło Kosowskiej Mitrowicy – plan (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevekovnoj Srbiji*, Beograd 1953, 115).

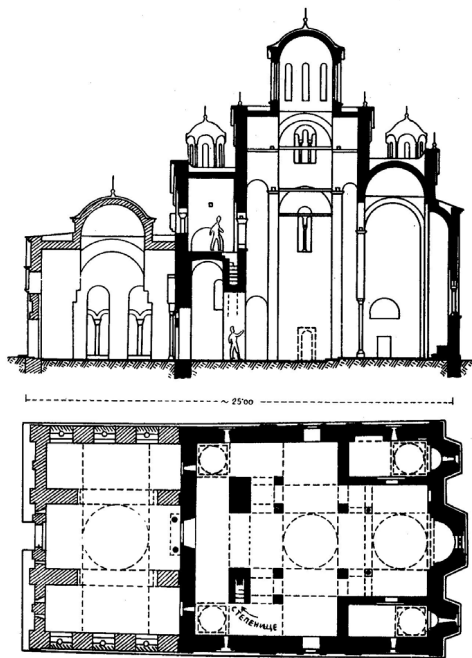
Il. 17. Sv. Nikola w Kuršumliji – fot. autor.

Il. 18. Đurđevi Stupovi koło Nowego Pazaru – fot. autor.

Il. 19. Monaster w Gračanicy – fot. autor.

Сл. 224 — ПЛАН ЦРКВЕ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ. (ПО Ђ. В.).

Il. 20. Monaster w Gračanicy – plan (A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjeevropskoj Srbiji*, Beograd 1953, 170).